

Lietuvių policijos batalionai Pskovo srityje ir Kurše: 13-asis ir 10(256)-asis batalionai (1942–1945)

IVADAS

Šiame straipsnyje siekiama atkurti dviejų lietuvių policijos batalionų – 13-ojo ir 10(256)-ojo istoriją. Kodėl pasirinkta tyrinėti būtent šių batalionų veiklą? Praeitame žurnalo „Genocidas ir rezistencija“ numeryje buvo paskelbtas autoriaus straipsnis apie lietuvių policijos 5-ąjį batalioną. Minėtą batalioną su 13-uju ir 10(256)-uju sieja tai, kad visi šie trys batalionai 1944 m. antroje pusėje pateko į Kuršo apsuptį ir čia išbuvo (išskyrus 5-ąjį) iki pat Vokietijos kapituliacijos. Taigi šis straipsnis yra natūrali anksčiau paskelbto straipsnio tęsia.*

Lietuvos ir užsienio šalių istoriografijoje 13-ojo ir 10(256)-ojo lietuvių policijos batalionų veikla 1942–1945 m. mažai nagrinėta. Daugiau rašyta apie 1(13)-ojo bataliono veiklą Kaune 1941 m. Ši veikla dažniausiai siejama su 1-ojo (Tautos darbo apsaugos) bataliono vykdytomis žydų žudynėmis Lietuvoje. Sovietiniais laikais apie tai yra rašęs Jakovas Vicas¹, pastaruoju metu – Vokietijos istorikas Knutas Stangas², JAV istorikas Henry L. Gaidis³ ir kariuomenės istorikas Stasys Knezys⁴.

13-ojo bataliono veiklos fragmentų paskelbta buvusių savisaugos dalinių kareivių prisiminimų knygelėje „Rytų fronte – atkak-

lūs mūšiai“⁵ ir Janinos Semaškaitės knygoje apie buvusį 13-ojo bataliono vadą mjr. Joną Semašką⁶.

J. Vico studijoje 1(13)-ojo bataliono veikla nėra nuodugniai išnagrinėta. Atskiri faktai apie žydų žudynes ir bataliono veiklą Rusijoje išmėtyti po visą knygą ir pasimeta tarp kitų batalionų veiklos fragmentų. Apie bataliono veiklą Kurše J. Vicas beveik nieko nerašo. K. Stango ir S. Knezio darbuose daugiausia nagrinėjama 1(13)-ojo bataliono veikla 1941 m. S. Knezio straipsnyje, be to, glaustai išdėstyta bataliono veikla ir 1942–1945 m. L. Gaidžio knygoje taip pat yra faktų apie 13-ojo ir 256-ojo batalionų veiklą vokiečių „Šiaurės“ armijų grupės užnugaryje, tačiau šių batalionų veikla specialiai nėra nagrinėjama.

Kalbant apie 10(256)-ąjį batalioną, galima sakyti, jog šio bataliono veikla lieka „balta dėmė“ mūsų istoriografijoje, kadangi apie jį iš viso nėra nieko paskelbta.

Rašydamas šį straipsnį autorius rėmėsi Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) ir Lietuvos ypatingojo archyvo (toliau – LYA) dokumentais. Pažymėtina, jog originalių karo meto archyvinių dokumentų apie 13-ojo ir 256-ojo batalionų veiklą nagrinėjamu laikotarpiu išliko labai nedaug. Dėl to autoriui daugiausia teko

* Žr.: A. Bubnys, „Penktasis lietuvių policijos batalionas (1941–1944)“, *Genocidas ir rezistencija*, 2001, Nr. 1(9), p. 44–51.

remtis buvusių savisaugos batalionų kariškių baudžiamosiomis bylomis, kurios yra saugomos LYA, bei anksčiau minėtų istorikų darbais.

13-ASIS LIETUVIŲ POLICIJOS BATALIONAS. BATALIONO VEIKLA PSKOVO SRITYJE

13-asis batalionas iki 1941 m. gruodžio 20 d. buvo vadinamas 1-uoju batalionu ir dislokuoti Kaune⁷. 1941 m. vasarą ir rudenį 1-ąjį batalioną naciai naudojo masinėms žydų žudynėms Kaune ir periferijoje. Iki 1941 m. pabaigos batalionas nužudė dešimtis tūkstančių Lietuvos ir užsienio šalių (Vokietijos, Austrijos, Čekijos) žydų. Pasibaigus masinėms žydų žudynėms Lietuvoje, batalioną pradėta ruošti išsiųsti į Rusiją kovai su partizanais ir karinių objektų apsaugai.

1942 m. kovo 11 d. 13-asis batalionas (14 karininkų ir 368 kariai, vadas kpt. Norbertas Gasėnas) traukiniu išvyko į naują tarnybos vietą – Pskovo srities* Dedovičių miestelį. 13-asis batalionas privalėjo atlikti tarnybą vokiečių 16-osios armijos užnugario srityje (Korueck 584)⁸. Atskiri bataliono būriai ir skyriai buvo išdėstyti aplinkiniuose kaimuose ir gavo užduotis kovoti su sovietų partizanais. Kai kurie bataliono padaliniai saugojo geležinkelį nuo partizanų antpuolių. 1-oji bataliono kuopa buvo dislokuota Kipino kaime, 2-oji – Zapoljės kaime, 3-ioji – Dorožkino kaime. Bataliono štabas liko Dedovičiuose⁹.

Atvykęs į Dedovičius, 13-asis batalionas iš karto buvo mestas į kovą su partizanais. Dedovičiuose 13-asis batalionas buvo pavaldus vokiečių šaulių pulko Nr. 107 batalionui Nr. 960. Pastarasis turėjo aprūpinti 13-ąjį batalioną trūkstamais ginklais, šaudmenimis

ir apranga. Lietuvių batalionas buvo apginkluotas ne tik šautuvais ir pistoletais, bet ir sunkiaisiais kulkosvaidžiais, minosvaidžiais ir patrankomis.

Sovietiniai partizanai taip pat buvo gerai ginkluoti, kadangi lėktuvai jiems nuolatos nuleisdavo amunicijos ir ginklų už fronto linijos¹⁰. Pirmieji bataliono susidūrimai su rusų partizanais įvyko 1942 m. kovo 22 d. Per kautynes prie Raslovo kaimo buvo sužeistas 2-osios kuopos kareivis Stepas Budrickas. Jis buvo išvežtas į Porchovo ligoninę. Lietuvių policininkai nukovė du partizanus¹¹.

Kovo 24 d. buvo sužeistas 2-osios kuopos puskarininkis Mikas Kačiūnas. Jis taip pat buvo išvežtas į Porchovo ligoninę. Kitą dieną buvo sunkiai sužeistas 1-osios kuopos eilinis Vytautas Semaška ir lengvai sužeisti tos pačios kuopos puskarininkis Stasys Jurgaitis ir kareivis Jonas Bevilis¹². Susidūrimų su sovietų partizanais įvykdavo vos ne kasdien. Kovo 27 d. kautynėse prie Kras Stovikų kaimo buvo nušauta 12 partizanų. Lietuvių pusėje buvo sunkiai sužeisti puskarininkis Juozas Alvikas ir eilinis Juozas Juodis¹³.

Kovo 28 d. rusų partizanai puolė Zapoljės kaimą, tačiau jų puolimas buvo atremtas.

13-ojo bataliono kovos krikštas buvo gana sėkmingas. Kautynėse su partizanais batalionas veikė drąsiai ir didelių nuostolių nepatyrė. Bataliono ryšių karininkas kpt. Edelmannas pabrėžė bataliono vado kpt. N. Gasėno ryžtingumą, jo taktines žinias ir sugebėjimus¹⁴. Tačiau kpt. N. Gasėnui ilgai vadovauti batalionui neteko.

1942 m. gegužės 3-iosios naktį į 4-ąją trys sovietų partizanų būriai (Kondratjevo, Klimovo ir trečias būrys, kurio pavadinimas nežinomas) puolė Novojė ir Starojė Zapoljės bei Dorožkino kaimuose (Dedovičių rajonas) įsitvirtinusias lietuvių kuopas. Smar-

* Autorius remiasi dabartinio Rusijos teritorinio suskirstymo duomenimis.

kus mūšis truko kelias valandas. Lietuvių kuopos buvo priverstos trauktis. Pasitraukdami 13-ojo bataliono kareiviai sudegino Starojė ir Novojė Zapoljės kaimus. Mūšio metu buvo sužeista penkiolika bataliono karių, tarp jų ir bataliono vadas N. Gasėnas (jis vėliau buvo išvežtas gydyti į Vokietiją), būrio vadas jaun. lt. Norbertas Jakubauskas. Sužeistas viršila Simas Zaleckas kitą dieną mirė ligoninėje. Sovietų partizanai taip pat patyrė nemažų nuostolių. Jų pusėje buvo nukauta keliolika žmonių. Pasibaigus mūšiui Dorožkino kaime Piotro Vasiljevo darže buvo užkasta 13 partizanų lavonų. Po N. Gasėno sužeidimo 13-ojo bataliono vadu laikinai tapo kpt. Juozas Truškauskas¹⁵, o nuo 1942 m. rugpjūčio 13 d. – gen. št. mjr. Ernestas Bliudnikas.

Maždaug tuo pat metu (1942 m. per staciatikių Velykas) sovietų partizanai puolė Kipino kaime buvusią 13-ojo bataliono 1-ąją kuopą ir bataliono štabą. Lietuvių kuopa buvo priversta pasitraukti į Sudomos stotį. Kondratjevo partizanų būryje žuvo 4 ir buvo sužeista 10 partizanų. Kitų partizanų būrių nuostoliai nežinomi. Yra žinių, jog lietuvių pusėje žuvo 13 kareivių ir 1 karininkas. Kitą dieną lietuvių kuopa sugrįžo į Kipino kaimą ir sudegino ten paliktus 4 partizanų lavonus¹⁶.

Reikia pripažinti, jog būdami Dedovičių rajone 13-ojo bataliono kareiviai gana žiauriai elgėsi su vietos gyventojais. Buvo deginami gyvenamieji namai ir ūkiniai pastatai, suiminėjami, tardomi ir šaudomi civiliai gyventojai, rekvizuojami maisto produktai, ardomi kaimo gyventojų trobesiai. Kaimų gyventojams buvo uždrausta išeiti į kitus kaimus, o nakties metu – net iš savo namų. Starojė Zapoljės kaime 1942 m. pavasarį bataliono kareiviai sušaudė sulaikytą partizaną Dmitrijų Fiodorovą ir jo tėvą Nikolajų Fiodorovą bei dar tris asmenis (tarp jų vieną moterį) už ryšių palaikymą su sovietų partizanais¹⁷. „Krasnoje znamia“ kolūky-

je iš viso buvo sudeginti 47 kiemai su visais pastatais, 4 kolūkio namai ir 9 kolūkio kluonai¹⁸.

Kipino kaime bataliono kareiviai suėmė ir sušaudė kolūkio „Obščij trud“ pirmininką komunistą Marką Grigorjevą. Jis buvo sušaudytas už ryšių su partizanais palaikymą ir maisto produktų slėpimą. 1942 m. gegužės mėn. Kipino kaime bataliono kareiviai sušaudė dar du komunistus – mokytojus Aleksandrą Fedulovą ir Piotrą Kotliarą. Iš viso „Obščij trud“ kolūkyje lietuvių kareiviai sušaudė 7 rusus (tarp jų 3 moteris) ir sudegino beveik visus kolūkiečių namus ir ūkinius patatus¹⁹.

Birželio 3 d. 13-asis batalionas gavo užduotį sunaikinti Perlų ir Kolotilovo kaimų apylinkėse įsitvirtinusius sovietų partizanus. Bataliono puolimą rėmė penki vidutiniai vokiečių tankai ir greitašaudės mažo kalibro patrankos. Partizanai iš Perlų kaimo buvo išmušti. Mūšio metu sudegė beveik visos Perlų kaimas. Čia įsitvirtino bataliono 1-oji kuopa. Abiejų pusių nuostoliai nėra žinomi²⁰.

Batalionas retai kada veikdavo visos sudėties. Jis buvo išskirstytas atskiromis kuopomis ir būriais, kurių veikimo rajonai dažnai būdavo vienas nuo kito nutolę per keliasdešimt kilometrų. Dėl to toliau bataliono veiklą Rusijoje nagrinėsime apžvelgdami atskirų kuopų veiklą. Paskutiniai patikimi duomenys apie 13-ojo bataliono kiekybinę sudėtį datuojami 1942 m. rugpjūčio 26 d. Tos dienos žiniomis, batalione tarnavo 20 karininkų, 67 puskarininkiai ir 300 kareivių. Bataliono štabas buvo įsikūręs Dedovičiuose²¹.

1942 m. rudenį (maždaug rugsėjo–spalio mėn.) 13-asis batalionas buvo perkeltas į Staraja Rusos apylinkes (dabar Novgorodo sritis) ir kurį laiką bazavosi Krivičių kaime. Bataliono kareiviai kasė apkasus, statė įtvirtinimus, saugojo tiltus ir kovojo su sovietų partizanais. 1942–1943 m. žiemą batalionas buvo permestas į Loknios rajoną (dabar Pskovo sritis) ir kurį laiką disloka-

vosi Bežanicų miestelyje, vėliau buvo perkeltas į Aševo miestelio apylinkes²². Bataliono štabas iš pradžių buvo Bežanicų miestelyje, paskui iki 1943 m. rudens – Bogdanovo kaime, o nuo rugsėjo–spalio mėn. – Aševo miestelyje²³.

Maždaug 1944 m. vasario–kovo mėn. visas 13-asis batalionas persikėlė į Pskovo srities Opočkos rajoną. Bataliono štabas iš pradžių buvo Makušino kaime, vėliau persikėlė į Žukovo kaimą. Žukovo kaimo gyventojai buvo iškeldinti į netoli esantį Gavrovo kaimą²⁴.

Maždaug 1944 m. balandžio–gegužės mėn. 13-asis batalionas kartu su kitais vokiečiams pavaldžiais daliniais dalyvavo didelėje operacijoje Opočkos rajono Lipecko, Matvejevo ir Novoselsko valsčiuose. Operacijos metu apie 500 civilių gyventojų evakuota į Krasnogorodsko lagerį. Iš ten dalis sulaikytųjų buvo išvežti darbams į Vokietiją, kiti liko Krasnogorodske. Operacijos metu taip pat buvo deginami Opočkos rajono kaimai. Yra žinių, jog 13-asis batalionas sudegino Lipecko valsčiaus Artiuchų, Bulygų, Ščerbų kaimus, o jų gyventojus išvarė į Krasnogorodską. Be to, bataliono kareiviai sušaudė du paimtus į nelaisvę partizanus – Semioną Ignatovą ir Andrejų Michailovą iš Bulygų kaimo²⁵.

1944 m. birželio mėn. priartėjus frontui, batalionas iš Žukovo rajono pasitraukė Krasnogorodsko kryptimi, vėliau – į Latviją.

Toliau nagrinėsime atskirų bataliono kuopų veiklą.

Atvykusi į Dedovičių rajoną, 13-ojo bataliono 1-oji kuopa iš pradžių dislokavosi Kipino kaime, o 1942 m. spalio mėn. kartu su batalionu buvo perkelta į Krivičių kaimą. 1943 m. rugsėjo–spalio mėn. 1-oji kuopa kartu su batalionu buvo perkelta į Aševo rajoną. Lapkričio pabaigoje prie 1-osios kuopos buvo suformuotas specialus kovos su partizanais būrys – jagdkomanda (vok. *Jagdkommando*). Į šį būrį buvo pri-

imami fiziškai stiprūs ir narsūs vyrai. Būryje buvo 48 geriausi bataliono kariai. Būriui 1943–1944 m. žiemą vadovavo 1-osios kuopos viršila Kazys Tendzegolskis. Jagdkomanda buvo pavaldi 13-ojo bataliono vadui J. Semaškai ir jo adjutantui lt. Stepui Januševičiui²⁶. 1943–1944 m. žiemą jagdkomanda aktyviai kovojo su sovietų partizanais. Apie jos kovos metodus tardymo metu papasakojo puskarininkis Eduardas Dambrauskas: „[...] 1. Pagal Semaškos ir Januševičiaus turimus duomenis išvykdavo į tas vietas, kur būdavo partizanų ar parašiutininkų, apsupdavo juos ir kaudavosi.

2. Jagdkomandos kariai slapta nakties metu išeidavo į kaimus ir surengdavo pasalas. Apsupdavo tą ar kitą kaimą, nieko neišleisdami iš jo, o visus ateinančius sulaikydavo. Aš juos kračiau, tikrinau dokumentus, klausinėjau, pas ką ir iš kur jie ėjo, kokių reikalu, sulaikytųjų asmenybę tikrinau per kaimo seniūną, o „įtartinus“ pristatydavau bataliono štabui.

3. Pasirodžius partizanams arba jiems įvykdžius kokio karinio objekto užpuolimą, jagdkomanda persekiodavo juos.

4. Turėdami tikslą išaiškinti partizanų stovyklos vietą, kur yra parašiutininkai ir kas palaiko su jais ryšį, iš jagdkomandos sudėties buvo parinkta grupė žmonių, pakankamai gerai mokančių rusiškai. Šie žmonės dažniausiai, Aniceto Armono vadovaujami, eidavo po kaimus kaip „tarybiniai partizanai“. Būrio dalyviai užeidavo pas vietos gyventojus, teiraudavosi apie vokiečius ir policininkus ir apie žmones, palaikančius ryšį su jais ir su tarybiniais partizanais, o su pastaraisiais sakėsi norėtų susirišti.

Kartais tokiam būriui buvo konkrečiai nurodoma, ką jis turės aplankyti.

Taip veikdami mes, būrio dalyviai, sužinodavome apie žmones, palaikančius ryšį su partizanais, ir partizanų stovyklų vietą. Apie tai kuo skubiausiai pranešdavome bataliono vadui Semaškai arba jo adjutantui Januševi-

čiui, partizanų ryšininkus suimdavo ir priversdavo rodyti kelią į partizanų stovyklą²⁷.

Vokiečių vadovybės reikalavimu batalionas privalėjo represuoti tų kaimų gyventojus, kurie aktyviai rėmė sovietų partizanus, todėl jagdkomanda dažnai rengė baudžiamąsias operacijas prieš partizanus ir jų rėmėjus. 1944 m. vasario mėn. 13-asis batalionas kartu su vokiečių, latvių, estų ir vlašovininkų daliniais sudegino keliolika Aševo rajono Dvorcovo apylinkės kaimų. Sunaikintų kaimų gyventojai būdavo išvaromi į kitas gyvenvietes arba vežami prievartos darbams į Vokietiją²⁸.

1943–1944 m. sandūroje bataliono vado adjutanto S. Januševičiaus nurodymu jagdkomanda sudegino Aševo rajono Lipnicos kaimą. Šis kaimas buvo sunaikintas dėl to, kad jame buvo sužeistas jagdkomandos kareivis Bieliauskas. Kaimo gyventojai buvo išvaryti iš namų, pastatai sudeginti. Vienas kaimo gyventojas buvo nušautas, visi likusieji nuvaryti į Aševą²⁹.

1943 m. prieš Kalėdas jagdkomanda važiavo pro kaimą, esantį apie 2–3 km nuo Aševo miestelio. Skyriaus vadas Pranas Jonika viename name pastebėjo degantį žiburėlį ir nuėjo pažiūrėti, kas ten darosi. Name buvo apsistoję partizanai. Prasidėjo šaudymas. Jagdkomandos kareiviai padegė trobą, nuo kurios užsidegė dar keli namai. Dviem partizanams pavyko pabėgti³⁰.

Tą pačią dieną kitame kaime jagdkomandos kareiviai mūšio metu paėmė į nelaisvę du sužeistus partizanus. Sužeisti partizanai rogemis buvo vežami į bataliono štabą. Pakeliui vieną mirštantį partizaną nušovė kareivis Vytautas Kybartas³¹.

1944 m. sausio mėn. jagdkomanda netoli Staryj Dvor kaimo susidūrė su dideliu partizanų būriu. Kautynių metu buvo sužeisti septyni jagdkomandos kariai³².

Jagdkomandos būrio vadą viršilą K. Tenzegolskį 1944 m. balandžio mėn. vokiečiai apdovanojo II klasės Geležiniu kryžiumi³³.

Traukdamiesi iš okupuotų Rusijos sričių vokiečiai dažnai laikydavosi „išdegintos žemės“ taktikos. Prieš pasitraukimą buvo sprogdinamos pramonės įmonės, tiltai, svarbiausi pastatai, deginami kaimai. Naikinamų vietovių gyventojai išvežami į Vokietiją arba kitus nacių okupuotus kraštus. Po karo nacių nusikaltimus tyrusi sovietų ypatingoji komisija nustatė, kad vokiečių okupacijos metais Pskovo srities Aševo rajone hitlerininkai nužudė 471 žmogų ir išvežė į Vokietiją 144 žmones³⁴. Kiek Aševo rajone partizanų bei civilių gyventojų nušovė 13-ojo bataliono kareiviai, nėra žinoma. Nežinomas taip pat tikslus 13-ojo bataliono sudegintų kaimų skaičius.

1944 m. kovo mėn. 1-oji kuopa kartu su batalionu atvyko į Opočkos rajoną. Bataliono štabas įsikūrė Žukovo kaime, o 1-oji kuopa – Podubnovo kaime. Iki pasitraukimo į Latviją kuopa saugojo kelio atkarpą tarp Opočkos ir Krasnojės miestų. Didelių kautynių su partizanais šiuo laikotarpiu nebuvo³⁵. 1944 m. birželio 1–10 d. 13-asis batalionas dalyvavo didelėje antipartizaninėje operacijoje Dysnos–Drisos rajone (Baltarusija). Prieš partizanus buvo mesta apie 40 vokiečių ir kitų tautybių batalionų. Tačiau 13-ojo bataliono sektoriuje partizanai nebuvo užklupti. Jie pasitraukė į pelkes palikę batalionui apie 40 arklių³⁶.

13-ojo bataliono 2-oji kuopa, atvykusi į Dedovičių rajoną, iš pradžių dislokavosi Zapoljės ir Dorožkino kaimuose. Gegužės pirmomis dienomis 2-osios kuopos kareiviai porą kartų susikovė su rusų partizanais. Per kautynes buvo nušauti trys ir sužeisti septyni kuopos kareiviai. Mūšio metu sudegė Dorožkino kaimas. Po kautynių su partizanais 2-oji kuopa buvo perkelta į Točkų kaimą prie Šelonės upės. Kitame upės krante esančiuose kaimuose bazavosi dideli partizanų būriai, tačiau jie kuopos nebandė pulti. Točkų kaime 2-oji kuopa išbuvo iki 1942 m. spalio mėn., paskui buvo perkelta į Krivičių

kaimą (apie 30 km nuo Dno miesto). Čia kuopa bazavosi iki 1943 m. balandžio mėn. Ji saugojo kaimą nuo partizanų ir vykdė žvalgybą 10 km spinduliu, tačiau didesnių susidūrimų su partizanais neturėjo³⁷.

1943 m. viduryje kuopa buvo perkelta į Bežanicų rajoną. 1943–1944 m. žiemą 2-oji kuopa dislokavosi Udos kaime. Bataliono štabas tuo metu buvo įsikūręs Aševo miestelyje. Kuopos kareiviai saugojo sandėlius ir geležinkelius nuo partizanų užpuolimų. 1944 m. kovo mėn. visas batalionas atsitraukė į Opočkos rajoną. Bataliono štabas dislokavosi Žukovo kaime, 2-oji kuopa – Listvenkos* kaime. Kai 1944 m. liepos pradžioje batalionas ėmė trauktis į Latviją, 2-oji kuopa pasitraukdama sudegino Listvenkos kaimą, o jo gyventojus išvarė į Žukovo kaimą³⁸.

Opočkos rajone kuopos kareiviai lydėdavo vokiečių karines grupuotes, vykstančias per mišką Opočkos kryptimi.

Yra žinių, kad 1944 m. pavasarį 2-oji kuopa buvo sujungta su 1-ąja kuopa, buvusi 3-ioji kuopa pavadinta 2-ąja kuopa, o 3-iaja tapo lt. Petro Mikelsko vadovaujama kuopa. Sovietų kariuomenei pralaužus vokiečių gynybos liniją, batalionas ėmė trauktis į Vakarų. Latvijos teritorijoje 2-oji kuopa buvo atkirsta nuo bataliono ir didesnė jos dalis 1944 m. liepos 17 d. dezertyravo. Likę kuopos kareiviai, vadovaujami lt. Juliaus Šimaičio, traukėsi Telšių kryptimi. Rugsėjo 8 d. keliasdešimt kuopos vyrų buvo priimti į Tėvynės apsaugos rinktinę ir paskirti į 2-ąją pulką³⁹.

1942 m. gegužės mėn. prie 13-ojo bataliono buvo prijungta 1-ojo bataliono (Vilniaus) lt. Petro Mikelsko vadovaujama kuopa. Ši kuopa 1942 m. sausio mėn. buvo pasiųsta į Pskovo sritį saugoti karinės reikšmės objektų. Iš pradžių lt. P. Mikelsko kuopa

paėjo tarnybą Porchovo mieste, o 1942 m. gegužės mėn. perkelta į Dedovičius ir įtraukta į 13-ąjį batalioną kaip šio bataliono 4-oji kuopa. Bazavosi apie 20 km į pietryčius nuo Dedovičių prie Šelonės upės Gornaja kaime. Čia 4-oji kuopa išbuvo iki 1942 m. rugsėjo pabaigos⁴⁰.

Praėjus kelioms dienoms po atvykimo į Gornaja kaimą, kuopa gavo užduotį persikelti per Šelonės upę ir sunaikinti miške esantį partizanų būrį. Kuopa naktį plaustais persikėlė per upę ir lėtai judėjo mišku. Partizaniui kuopos gurguolę apšaudė partizanai. Susišaudymas truko apie 15 minučių. Kuopa kovine rikiuote judėjo toliau. Nuėjus porą kilometrų, kuopą vėl užpuolė partizanai. Iš karto žuvo keturi kariai. Mūšis truko kelias valandas. Kuopa buvo priversta trauktis atgal į Gornaja kaimą. Mūšyje iš viso žuvo 11 kuopos karių. Partizanų nuostoliai nežinomi⁴¹.

1942 m. rugsėjo pabaigoje vokiečių karo komendanto įsakymu lt. P. Mikelsko kuopa (jau pavadinta 3-iaja kuopa) buvo pasiųsta į Dedovičių rajono Bolšoj Krutec kaimą (18 km į šiaurės rytus nuo Dedovičių). Kuopa gavo užduotį saugoti apie 5 km ilgio ir 5 km pločio teritoriją nuo partizanų antpuolių. 1943 m. kovo mėn. 3-ioji kuopa buvo perkelta į Vyšegorodo rajoną (apie 20 km nuo Dedovičių).

1943 m. pradžioje (sausio arba vasario mėn.) į Bolšoj Krutec kaimą atvyko Ostraja Lukos kaimo seniūnas Vasilijus Vorobjovas; jis 3-iosios kuopos vadovybei pranešė, kad į jų kaimą užėjo 26 partizanai ir apsisusto trijuose kaimo namuose. Anksti ryte kuopos kareiviai išvyko į tą kaimą. Mūšio metu buvo padegti namai, kuriuose slėpėsi partizanai. Buvo nušauta per 20 partizanų ir į nelaisvę paimti 2 su partizanais buvę pa-

* Kai kurių bataliono karių liudijimu, 2-oji kuopa dislokavosi Laskino kaime.

augliai. Jie buvo atvežti į kuopos būstinę Bolšoj Krutec kaime, paskui perduoti vokiečių komendantūrai Dedovičiuose⁴².

Maždaug tuo pat metu (apie 1943 m. sausio–vasario mėn.) Beriozovo kaimo seniūnas Ivanas Jegorovas pranešė 3-iosios kuopos vadovybei, kad jų kaime pasirodė sovietinis parašiutininkas. Paieškai pasiūsti kuopos kareiviai parašiutininką sulaikė ir pristatė į kuopos štabą, paskui perdavė vokiečių komendantūrai Dedovičiuose⁴³. Daugiau susidūrimų su sovietų partizanais ir parašiutininkais Bolšoj Krutec kaimo apylinkėse nebuvo.

1943 m. kovo 14–27 d. lttn. P. Mikelsko kuopa kartu su vokiečių daliniais dalyvavo didelėje antipartizaninėje operacijoje Dedovičių, Požerevicų ir Bežanicų rajonuose. Kovo 20 d. kuopa Klimovo kaimo apylinkėse (apie 30 km į pietvakarius nuo Požerevicų) susidūrė su rusų partizanais. Mūšis truko keturias valandas. Partizanai buvo priversti trauktis palikę 23 nušautus savo būrio narius. Mūšio metu sudegė beveik visas Klimovo kaimas⁴⁴.

Tų pat metų balandžio mėn. lttn. P. Mikelsko kuopa buvo grąžinta 13-ajam batalionui ir nuo liepos iki rugsėjo mėn. dislokavosi Bežanicų rajono Zacharino kaime. Rugsėjo pabaigoje 3-ioji kuopa buvo perkelta į Aševo rajoną saugoti susisiekimo kelių nuo partizanų puolimo. Šiuo laikotarpiu kuopa bazavosi Samulichos kaime. Susidūrimų su partizanais nebuvo.

Raudonajai armijai priartėjus, 1944 m. vasario mėn. kuopa kartu su visu batalionu pasitraukė į Opočkos rajoną ir dislokavosi Arapų ir Laskino kaimuose. Opočkos apylinkėse lttn. P. Mikelsko kuopa dalyvavo operacijose prieš partizanus⁴⁵. Kuopos kareiviai nušovė vieną partizaną ir du paėmė į nelaisvę. Belaisviai buvo nusiųsti į bataliono štabą, vėliau perduoti vokiečiams. Liepos pradžioje lttn. P. Mikelsko kuopa už paramą partizanams sudegino vieną kaimą, o jo gy-

ventojus išvarė į gretimą kaimą. Liepos 10 d. 3-ioji kuopa kartu su batalionu pasitraukė į Latviją⁴⁶.

Apibendrinant 13-ojo bataliono veiklą Pskovo srityje 1942–1944 m., galima daryti išvadą, jog batalionas aktyviai dalyvavo antipartizaninėse ir baudžiamosiose operacijose. Tų operacijų metu bataliono kareiviai Dedovičių, Aševo ir Opočkos rajonuose sudegino keliolika kaimų ir nukovė arba sušaudė keliasdešimt partizanų bei jų rėmėjų. Per susidūrimus su partizanais batalionas patyrė didelių nuostolių. Buvusio bataliono felčerio Jono Kriščiūno liudijimu, 1942–1944 m. Rusijoje buvo sužeista apie 60 vien 1-osios kuopos kareivių bei karininkų ir žuvo 39 bataliono kariai⁴⁷.

Batalionui traukiantis į Latviją, 1944 m. rugpjūčio pradžioje sovietų kariuomenė prie Gulbenės miesto (Latvija) pralaužė vokiečių gynybą. Norėdami sustabdyti sovietų kariuomenės prasiveržimą, vokiečiai į frontą pasiuntė ir 13-ąjį batalioną. Maždaug rugpjūčio 2–7 d. batalionas kovėsi su puolančiais raudonarmiečių daliniais. Kautynių metu batalionas du kartus kontratakavo sovietų pozicijas ir kartu su kitais vokiečių armijos daliniais sustabdė raudonarmiečių puolimą. Mūšių metu batalionas patyrė didelių nuostolių. Mūšiuose dalyvavusio A. Audiejaičio liudijimu, prie Gulbenės žuvo daugiau kaip 100 bataliono kareivių. Patikrinti, ar šie nuostoliai tikri, nėra galimybės dėl dokumentų stokos⁴⁸.

Vėliau už mūšius prie Gulbenės vokiečių karinė vadovybė 13-ojo bataliono 3-iosios kuopos vadą lttn. P. Mikelską apdovanojo I klasės Geležiniu kryžiumi. Turimomis žiniomis, mūšiuose prie Gulbenės dalyvavo bataliono 1-oji ir 3-ioji kuopos. 1944 m. rugpjūčio 7 d. vakare vokiečių vadovybės įsakymu 13-asis batalionas buvo atitrauktas į užnugarį⁴⁹.

Po Gulbenės mūšio batalionas traukėsi į Latvijos gilumą Rygos–Tukumo–Saldaus,

vėliau Liepojos kryptimi. Prie Baltijos jūros 13-asis batalionas atvyko 1944 m. spalio mėn. 1-oji bataliono kuopa sustojo Paviluostos miestelyje prie Baltijos jūros. Kurį laiką batalionas saugojo du molus. Iš čia dalis vokiečių Kuršo grupuotės dalinių laivais buvo perkelti į Vokietiją⁵⁰.

Pagrindinės bataliono jėgos iš pradžių dislokavosi Jūrkalnės miestelyje (apie 20 km į šiaurę nuo Paviluostos)⁵¹. Kurše batalionas saugojo Baltijos jūros pakrantę nuo desantų išlaipinimo. 1945 m. karo pabaigoje jis buvo nusiųstas į priešakinę fronto liniją Nicos miestelio apylinkėse (apie 20 km į pietus nuo Liepojos). Bataliono kareiviai dažnai susišaudydavo su raudonarmiečiais, tačiau didesnių sovietų puolimų nebuvo. Kai kurių kareivių liudijimu, batalionui teko susišaudyti ir su lietuviškosios 16-osios divizijos daliniais⁵².

1944–1945 m. sandūroje į batalioną buvo priimta lietuvių karininkų, puskarininkų ir eilinių, atsiųstų iš Drezdeno. 1945 m. vasario mėn. prie 13-ojo bataliono buvo prijungta išformuoto 5-ojo policijos bataliono 3-ioji kuopa, kuri buvo pavadinta 13-ojo bataliono 4-ąja kuopa (kuopos vadas – lt. Viktoras Prapuolenis)⁵³.

Nicos rajone 13-asis batalionas buvo iki Vokietijos besąlyginės kapituliacijos ir pasidavė sovietams į nelaisvę kartu su visa vokiečių armijos Kuršo grupuote⁵⁴. 1945 m. gegužės 8 d. vakare bataliono vadas mjr. J. Semaška įsakė batalionui palikti priešakines pozicijas ir atvykti į vokiečių pulko štabą. Kitą dieną ten buvo gautas įsakymas pasiduoti Raudonajai armijai. Bataliono vadas mjr. J. Semaška su adjutantu kpt. S. Januševičiumi ir dviem kariais pasidavimo išvakarėse slapta pasitraukė į Lietuvą⁵⁵.

Didžioji sovietų belaisviais tapusių bataliono karių dalis buvo uždaryta į filtracijos-

profilaktikos lagerį Nr. 0329. Čia jie buvo tardomi, vėliau teisiami ir siunčiami į lagerius. Kai kurie buvę bataliono kareiviai nu-teisti mirties bausme, kiti – 25 ir 10 metų lagerio⁵⁶.

10 (256)-ASIS LIETUVIŲ POLICIJOS BATALIONAS

10-asis lietuvių policijos batalionas pradėtas formuoti Kaune 1943 m. kovo mėn. Tvarkos policijos vadas Lietuvoje, remdamasis Heinricho Himmlerio 1943 m. kovo 15 d. įsaky-mu, tų pačių metų kovo 24 d. išleido įsaky-mą dėl 700 policininkų sutelkimo Kaune. Į naujai formuojamą batalioną turėjo būti siunčiami tinkami SS tarnybai policijos bata-lionų ir viešosios policijos policininkai. Nau-jai formuojamas batalionas turėjo gauti 10-ą numerį („*Litauische Schutzmannschaft-F-Bataillon Nr. 10*“)*. Batalioną turėjo suda-ryti štabas ir keturios kuopos. Į šį batalioną buvo perkelti 69 9-ojo bataliono, 86 14-ojo bataliono ir 54 1-ojo bataliono kariškiai bei įvairių Lietuvos miestų viešosios policijos policininkai. Iš viso į 10-ąjį batalioną turėjo būti atsiųsta 715 vyrų⁵⁷. Formavimo metu batalionas bazavosi Kaune, Žaliakalnio ka-reivinėse. 10-ojo bataliono vadu buvo pa-skirtas kpt. Jonas Matulis (atkeltas iš 14-ojo bataliono). 9-asis batalionas privalejo į 10-ąjį batalioną atsiųsti 6 karininkus (2 kuopų va-dų pareigoms), 1-asis batalionas – 3 karinin-kus (vieną kuopos vado pareigoms), 14-asis batalionas – 3 karininkus (vieną kuopos va-do pareigoms) ir 6-asis batalionas – 3 kari-ninkus. 10-asis batalionas turėjo būti apgin-kluotas rusiškais ginklais⁵⁸.

Yra žinoma, jog kuopų vadais 10(256)-aja-me batalione įvairiu laiku buvo vyr. lt. Jus-tas Plevokas (3-iosios kuopos), lt. Soteras

* Iki 1943 m. sausio pabaigos Panevėžyje veikė 10-asis batalionas, tačiau sausio pabaigoje jis buvo išfor-muotas.

Vosylius, kpt. Voldemaras Langys (kitur rašoma Langė), kpt. Vladas Puodžiūnas, kpt. Bronius Armonas, ltn. Vincas Lengvelis, ltn. Albinas Molis (1-osios kuopos)⁵⁹.

1943 m. balandžio mėn. (kai kurie bataliono policininkai teigė, kad kovo pabaigoje) 10-asis batalionas buvo išsiųstas į Novgorodo sritį prie Ilmenio ežero. Čia batalionas užėmė gynybines pozicijas prie Volchovo upės. Bataliono kareiviai kartais susišaudydavo su sovietų kariuomenės priešakiniais daliniais ir vykdė žvalgybinius reidus į raudonarmiečių pozicijas. Yra žinių, jog 1943 m. viduryje 10-asis batalionas buvo pavadintas 256-uoju batalionu. 1944 m. vasario mėn., prasidėjus stipriam Raudonosios armijos puolimui Ilmenio ežero rajone, 256-asis batalionas pasitraukė iki Ostrovo miesto (Pskovo sritis)⁶⁰.

Iš Ostrovo 1944 m. kovo pradžioje batalionas geležinkeliu atvyko į Kauną. Kaune bataliono kareiviai iš pradžių ilsėjosi, bet to, batalionas buvo papildomas naujokais ir kariškai mokomas. 1944 m. kovo viduryje batalionas buvo Kaune, Aukštosios Panemunės kareivinėse⁶¹. Gegužės mėn. 256-asis batalionas traukiniu išvyko į Opočkos (Pskovo sritis) miestą, čia gavo užduotį saugoti geležinkelį ir tiltus tarp Opočkos ir Krasnojės gyvenvietės. 1944 m. vasarą Krasnojės rajone bataliono kareiviai dalyvavo didelėje operacijoje prieš sovietų partizanus. Operacijos metu vokiečių daliniai šukavo miškus, o lietuvių kareiviai stovėjo užtvaroje miško pakraštyje. Lietuviams su raudonaisiais partizanais susikauti neteko, tačiau bataliono eilinis Zubavičius užlipo ant minos ir žuvo, dar keli kareiviai buvo sužeisti⁶².

Artėjant frontui, batalionas gavo įsakymą trauktis Liepojos kryptimi. 1944 m. rugsėjo mėn. 256-ojo bataliono kareiviai pėsčiomis traukėsi Baltijos jūros link⁶³. Į paskyrimo vietą (Ziemupės miestelį, tarp Liepojos ir Paviluostos) batalionas atvyko pir-

momis spalio dienomis. Čia jis gavo užduotį saugoti Baltijos jūros pakrantės ruožą, kad neišsilaipintų sovietiniai desantai. 1945 m. kovo mėn. 256-ojo bataliono vadu buvo paskirtas kpt. Pranas Ambraziūnas⁶⁴.

Sovietų kariuomenei užėmus Rygą (1944 m. spalio 13 d.), jau spalio 15 d. prasidėjo pirmasis kovų dėl Kuršo etapas. Ap-supta vokiečių armijos Kuršo grupuotė (32 ne visos sudėties divizijos) atkakliai priešinosi sovietų puolimui ir atsilaukė iki pat Vokietijos besąlyginės kapituliacijos (1945 m. gegužės 8 d.). Mūšiuose dalyvavo ir Kuršo grupuotei priklausę du lietuvių policijos batalionai – 13-asis ir 256-asis.

Pirmajame kautynių dėl Kuršo etape Raudonoji armija puolė Dobelės–Džukstės kryptimi. Įnirtingi mūšiai tęsėsi iki 1944 m. spalio 22 d. Ypač narsiai kovėsi latvių SS divizijos (19-osios) kariai. Sovietų puolimai buvo atmušti. Faktiškai buvo sumuštos keturios sovietų pėstininkų divizijos ir dvi tankų divizijos⁶⁵. Šiame kautynių dėl Kuršo etape 256-asis batalionas nedalyvavo, kadangi saugojo Baltijos jūros pakrantę, o fronto linija tuomet buvo dar gana toli (netoli Rygos).

1945 m. sausio 12 d. sovietų kariuomenė pradėjo didelę puolamąją operaciją prie Vyslos (Varšuvos). Vermachto vadovybė, norėdama sustabdyti sovietų puolimą, į frontą metė papildomas jėgas. Iš Kuršo grupuotės prie Vyslos buvo permestos septynios divizijos (tarp jų dvi tankų). Kuršo grupuotėje liko tik dvi tankų divizijos (iš viso 25 smarkiai susilpnėjusios divizijos, kurios turėjo ginti 170 km ilgio fronto liniją). Į fronto liniją buvo metami užnugaryje buvę įvairūs pagalbiniai kariniai ir policiniai daliniai. Sausio 23 d. Raudonoji armija pradėjo smarkų puolimą Liepojos kryptimi. Po atkaklių, iki vasario 3-iosios trukusių mūšių (ketvirtasis kautynių dėl Kuršo etapas) rusų puolimas buvo atremtas⁶⁶.

1945 m. kovo 17 d. prasidėjo paskutinis (šeštasis) mūšių dėl Kuršo etapas. Sovietai pradėjo puolimą Saldaus kryptimi. Kovo viduryje (apie kovo 14 d.) 256-asis batalionas gavo įsakymą atvykti į Kiburi miestelį, kuriame buvo įsikūręs Kuršo grupuotės štabas. Čia batalionas gavo įsakymą vykti į priešakinę fronto liniją prie Bartos upės. Bataliono kariai įsitvirtino dešiniajame Bartos krante ir čia išbuvo iki pat Vokietijos kapituliacijos (1945 m. gegužės 8 d.). Paskutinius du mėnesius batalionas dalyvavo kautynėse su puolančiais sovietų daliniais⁶⁷.

1945 m. gegužės 8 d. kapituljavus Kuršo grupuotei didesnė 256-ojo bataliono kareivių dalis pateko į nelaisvę ir buvo išsiųsti į karo belaisvių bei filtravimo stovyklas. Čia jie buvo NKVD tardomi ir vėliau karo tribunolų teisiami. Dalis bataliono kariškių atsisakė pasiduoti į nelaisvę ir bandė gelbėtis slapta bėgdami į Lietuvą arba netgi į Švediją.

1945 m. gegužės 10 d. šešiolikos žmonių grupė motorine valtimi iš Paviluostos (Latvija) atplaukė į Gotlando salą. Tarp atvykusiųjų buvo 256-ojo bataliono vadas mjr. P. Ambraziūnas, to paties bataliono kpt. V. Langys (Langė), leitenantai V. Lengvelis, J. Plevokas, Jonas Jančys, S. Vosylius, bataliono gydytojas Vincas Zenkevičius, viršila Stasys Dranseika, puskarininkis Vacys Ingelevičius ir kareivis Pranas Plaškys. Kiti bėgliai buvo vokiečiai. Visi jie iš pradžių buvo uždaryti į internautų stovyklą Gotlando saloje Lingen miestelyje. Čia buvo laikomi 167 pabaltijiečiai (dauguma latviai) – buvę vermachto ir policijos batalionų kareiviai⁶⁸. Apie internuotuosius pabaltijiečius sužinojo Sovietų Sąjungos ambasada Švedijoje ir pareikalavo juos išduoti sovietams. 1945 m. lapkričio 8 d. Švedijos vyriausybė slaptame posėdyje nutarė 167 bėglius išduoti sovietams. Internautieji tuo metu iš Gotlando buvo perkelti į kitas stovyklas netoli

Stokholmo. Sužinoję (per Švedijos generalinį štabą) apie Švedijos vyriausybės sprendimą, internautieji pabaltijiečiai paskelbė šešių dienų bado streiką ir atsisakė grįžti į sovietų okupuotą tėvynę. Buvęs Lietuvos pasiuntinybės sekretorius Švedijoje Vladas Žilinskas ir rašytojas Ignas Šeinius Švedijos vyriausybei įteikė memorandumą, kuriuo bandė įrodyti, jog internautieji lietuviai buvo prievarta paimti kariniams darbams užfrontėje ir vokiečių SS daliniuose netarnavo. Po šio memorandumo eilinis P. Plaškys iš stovyklos kaip nepilnametis buvo paleistas. Švedijos parlamente ir spaudoje kilo karštos diskusijos dėl vyriausybės nutarimo deportuoti pabaltijiečius į Sovietų Sąjungą. Švedijos karalius Gustavas V gavo laiškų ir telegramų su 100 tūkst. parašų, kuriuose reikalaujama išlaisvinti pabaltijiečius ir neišduoti jų sovietams. Tačiau Švedijos vyriausybė savo sprendimo nepakeitė. 1946 m. sausio 26 d. sovietų laivas „Astrachanij“ internuotuosius pabaltijiečius (tarp jų 9 lietuvius) iš Trälleborgo uosto atgabeno į Liepoją⁶⁹. Dauguma atgabentų karių buvo uždaryti į lagerius ir nuteisti.

IŠVADOS

13-ojo bataliono veiklą 1942–1945 m. sąlyginai galima suskirstyti į du laikotarpius: 1) 1942 m. kovas–1944 m. liepa (bataliono veikla Rusijoje, Pskovo srityje); 2) 1944 m. rugpjūtis–1945 m. gegužės 8 d. (bataliono veikla Latvijoje Kuršo grupuotės apsuptyje).

Per pirmąjį laikotarpį batalionas aktyviai kovėsi su rusų sovietiniais partizanais ir dalyvavo baudžiamosiose operacijose prieš partizanų rėmėjus ir civilius gyventojus. Tokių operacijų metu 13-asis batalionas Dedovičių, Aševo ir Opočkos rajonuose sudegino keliolika kaimų ir nukovė arba sušaudė keliasdešimt partizanų bei jų rėmėjų. Per

susidūrimus su partizanais 13-asis batalionas patyrė nemenkų nuostolių. Negalutiniais duomenimis, 1942–1944 m. Rusijoje žuvo ne mažiau kaip 40 bataliono kareivių. Sužeistųjų skaičius nėra žinomas, bet jų galėjo būti daugiau kaip 100 žmonių.

Antrasis veiklos etapas (Latvijoje) 13-ajam batalionui sąlyginai buvo ramus. Išskyrus 1944 m. rugpjūčio pradžioje įvykusias smarkias kautynes su prasiveržusiais sovietų armijos daliniais prie Gulbenės, kurių metu žuvo daug kareivių, vėliau, iki pat besąlyginės Vokietijos kapituliacijos, reikšmingesnėse kautynėse su sovietų kariuomene batalionas nedalyvavo. Iki 1945 m. kovo pabaigos batalionas saugojo Baltijos jūros pakrantę, paskui buvo mestas į frontą Nicos miestelio rajone. Karui pasibaigus, beveik visas batalionas pateko į sovietų nelaisvę. Po karo sovietai represavo daug dešimčių buvusių bataliono kareivių. Dalis jų buvo sušaudyta, kiti nubausti kalėti lageriuose.

10(256)-asis batalionas buvo suformuotas tik 1943 m. kovo mėn. Tai vienas iš vėliausiai suformuotų lietuvių policijos batalionų. Šio bataliono istorija labai panaši į 13-ojo bataliono istoriją. 256-asis batalionas

su pertraukomis nuo 1943 m. balandžio iki 1944 m. rugsėjo veikė Rusijos Novgorodo ir Pskovo srityse. Iš pradžių jis buvo fronte prie Ilmenio ežero, tačiau iki sovietų žiemos puolimo mūšiuose nedalyvavo. 1944 m. vasarą bataliono kareiviai saugojo karinės reikšmės objektus Pskovo srityje ir dalyvavo kovose su sovietų partizanais. Priešingai negu 13-asis batalionas, 256-asis didesnių nuostolių Rusijoje nepatyrė. Jis taip pat nedalyvavo naikinant kaimus ir išvarant gyventojus darbams į Vokietiją. 1944 m. rugsėjo mėn. 256-asis batalionas sėkmingai atsitraukė į Kuršą ir čia sulaukė karo pabaigos. Paskutinius du karo mėnesius (1945 m. pavasarį) batalionas buvo priešakinėje fronto linijose, tačiau didesnių kautynių su sovietais išvengė. Vokietijai kapituljavus, beveik visas 256-asis batalionas pateko į sovietų nelaisvę. 256-asis ir 13-asis batalionai buvo vieningi lietuvių batalionai, kurie išsilaikė iki pat nacių–sovietų karo pabaigos. Grupė 256-ojo bataliono kariškių (tarp jų ir bataliono vadas mjr. P. Ambraziūnas) sėkmingai pasitraukė į Švediją, tačiau vėliau (1946 m.) švedų valdžios buvo išduoti sovietams ir čia buvo nuteisti kalėti lageriuose.

Nuorodos

¹ J. Vicas, *SS tarnyboje: Dokumentinis leidinys apie lietuvių apsaugos dalių įvykdytus nusikaltimus*, Vilnius, 1961, 116 p.

² K. Stang, *Kollaboration und Massenmord. Die litauische Hilfspolizei, das Rollkommando Hamann und die Ermordung der litauischen Juden*, Frankfurt am Main, 1996, 286 p.

³ Henry L. Gaidis, *A History of the Lithuanian Military Forces in World War II 1939–1945*, Chicago, 1998, 300 p.

⁴ S. Knezys, „Kauno karo komendantūros Tautinio darbo batalionas 1941 m.“, *Genocidas ir rezistencija*, 2000, Nr. 1(7), p. 122–168.

⁵ A. Martinionis, *Rytų fronte – atkaklūs mūšiai*, Vilnius, 2000, 115 p.

⁶ J. Semaškaitė, *Priesaika: Jonas Semaška-Liepa ir bendražygiai*, Vilnius, 2000, 407 p.

⁷ S. Knezys, op. cit., p. 143.

⁸ A. J. Munoz, *Hitlers Eastern Legions*, vol. I (*The Baltic Schutzmannschaft*), Bayside, N. 4, 1996, p. 25.

⁹ S. Knezys, op. cit., p. 143.

¹⁰ 13-ojo bataliono ryšių karininko kpt. Edelmano 1942 m. balandžio 1 d. pranešimas, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 58, b. 47588/3, t. 4, l. 168–172.

¹¹ Ibid., l. 175.

¹² Ibid., l. 176.

¹³ Ibid., l. 177.

¹⁴ Ibid., l. 178.

¹⁵ S. Knezys, op. cit., p. 143; J. Fiodorovo 1946 m. rugpjūčio 11 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 40920/3, t. 3, l. 116; P. Vasiljevo

1946 m. rugpjūčio 10 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 103–140 a. p.

¹⁶ J. Fiodorovo 1946 m. rugpjūčio 11 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 116–117 a. p.; S. Mažeikos parodymai Karo tribunolo posėdyje Kaune 1946 m. gruodžio 13–20 d., *ibid.*, t. 4, l. 108.

¹⁷ T. Jakovlevos 1946 m. rugpjūčio 19 d. apklausos protokolas, *ibid.*, t. 3, l. 95.

¹⁸ P. Vasiljevo 1946 m. rugpjūčio 10 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 103–140 a. p.

¹⁹ G. Michailovo 1946 m. rugpjūčio 12 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 122–122 a. p.

²⁰ A. Vaicekausko 1944 m. gruodžio 25 d. tardymo protokolas, *ibid.*, t. 1, l. 287–288.

²¹ Lietuvių policijos batalionų dislokacija ir pavaldumas 1942 m. rugpjūčio 26 d., Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. R-1018, ap. 1, b. 102, l. 28.

²² Jono Aleksaičio 1945 m. gegužės 27 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 8, b. 129, l. 165–166; S. Knezys, *op. cit.*, p. 143.

²³ B. Jagmino 1946 m. sausio 9 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47108/3, t. 2, l. 207–207 a. p.

²⁴ S. Ivanovo 1950 m. birželio 14 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. 25503/3, l. 162–163.

²⁵ N. Iljino 1950 m. birželio 27 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 164–165.

²⁶ J. Vicas, *op. cit.*, p. 72, 73.

²⁷ Cit. iš J. Vicas, *op. cit.*, p. 72–73.

²⁸ *Ibid.*, p. 74; K. Tendzegolskio 1945 m. gegužės 24 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44400/3, l. 36–38, 49.

²⁹ *Ibid.*, p. 74–75; *ibid.*, l. 38–39; K. Tendzegolskio 1945 m. birželio 1 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 48.

³⁰ K. Tendzegolskio 1945 m. gegužės 24 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 39, 47.

³¹ *Ibid.*, l. 40, 47.

³² S. Petronio 1945 m. gegužės 29 d. tardymo protokolo išrašas, *ibid.*, ap. 8, b. 129, l. 179.

³³ K. Tendzegolskio 1945 m. gegužės 24 d. tardymo protokolas, *ibid.*, ap. 58, b. 44400/3, l. 50.

³⁴ Pskovo srities ypatingosios komisijos vokiečių fašistų nusikaltimams tirti 1945 m. birželio 23 d. aktas, *ibid.*, b. 47108/3, t. 3, l. 177.

³⁵ S. Radziulio 1944 m. rugsėjo 9 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 27475/3, l. 20.

³⁶ P. Rusteikos 1949 m. balandžio 4 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 46910/3, l. 15, 21.

³⁷ S. Radziulio 1944 m. rugsėjo 9 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 27475/3, l. 16–18 a. p.

³⁸ P. Rusteikos 1949 m. balandžio 4 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 46910/3, l. 15.

³⁹ S. Knezys, *op. cit.*, p. 144; P. Rusteikos 1949 m. balandžio 4 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 46910/3, l. 14–15.

⁴⁰ P. Mikelsko 1945 m. gegužės 31 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 45809/3, l. 21–21 a. p.

⁴¹ J. Rudzevičiaus 1945 m. spalio 20 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 47108/3, t. 2, l. 3 a. p.–4.

⁴² A. Delcovos 1945 m. gruodžio 30 d. apklausos protokolas, *ibid.*, t. 3, l. 123–124.

⁴³ *Ibid.*, l. 124 a. p.

⁴⁴ P. Mikelsko 1945 m. gegužės 31 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 45809/3, l. 22.

⁴⁵ K. Liulios 1945 m. gruodžio 7 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 47108/3, t. 2, l. 103, 104.

⁴⁶ P. Mikelsko 1945 m. gegužės 31 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 45809/3, l. 22 a. p.–23.

⁴⁷ J. Kriščiūno 1946 m. liepos 12 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 40920/3, t. 1, l. 220–222.

⁴⁸ A. Audiejaičio 1946 m. liepos 17 d. tardymo protokolas, *ibid.*, t. 2, l. 16 a. p.

⁴⁹ P. Mikelsko 1945 m. birželio 3 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 45809/3, l. 28–28 a. p.

⁵⁰ J. Semaškaitė, *op. cit.*, p. 162.

⁵¹ J. Rudzevičiaus 1945 m. gruodžio 4 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47108/3, t. 2, l. 13 a. p.

⁵² K. Liulios 1945 m. gruodžio 7 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 104–105; J. Semaškaitė, *op. cit.*, p. 162.

⁵³ S. Knezys, *op. cit.*, p. 144.

⁵⁴ K. Liulios 1945 m. gruodžio 7 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47108/3, t. 2, l. 105.

⁵⁵ P. Mikelsko 1945 m. birželio 4 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 45809/3, l. 30–30 a. p.; J. Semaškaitė, *op. cit.*, p. 66.

⁵⁶ S. Knezys, *op. cit.*, p. 144.

⁵⁷ Tvarkos policijos vado Lietuvoje 1943 m. kovo 24 d. raštas, LCVA, f. R-1018, ap. 1, b. 96, l. 54.

⁵⁸ *Ibid.*, l. 54–55.

⁵⁹ L. Čerškaus 1948 m. spalio 14 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 25245/3, l. 71–76; P. Ambraziūno 1950 m. gruodžio 19 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 40947/3, l. 149–151.

⁶⁰ V. Ingelevičiaus 1950 m. sausio 26 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 166; L. Čerškaus 1948 m. spalio 14 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 25245/3, l. 72.

⁶¹ Savisaugos dalinių dislokacija 1944 m. kovo 17 d., *ibid.*, f. 3377, ap. 58, b. 265, l. 110.

⁶² V. Buzo 1952 m. sausio 10 d. tardymo protokolas, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. P-20170, l. 56–57.

⁶³ *Ibid.*, l. 57–58.

⁶⁴ P. Ambraziūno 1950 m. spalio 30 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 40947/3, l. 49.

⁶⁵ H. Stöber, *Die lettischen Divisionen im VI. SS-Armee Korps*, Osnabrück, 1981, S. 119–120.

⁶⁶ *Ibid.*, p. 146.

⁶⁷ *Ibid.*, p. 148; J. Valavičiaus 1945 m. lapkričio 14 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 39209/3, l. 160; V. Zenkevičiaus 1951 m. gegužės

23 d. tardymo protokolo išrašas, *ibid.*, ap. 8, b. 147, l. 350.

⁶⁸ V. Ingelevičiaus 1949 m. sausio 14 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. P-17970, l. 45–46; L. Mockūnas, „Diplomato Vlodo Žilinsko atsiminimai apie paskutiniąsias Lietuvos pasiuntinybės Švedijoje dienas 1940 metais ir veiklą po jos uždarymo“, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1996, Vilnius, 1997, p. 340.

⁶⁹ L. Mockūnas, *op. cit.*, p. 341–343; V. Ingelevičiaus 1949 m. sausio 14 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17970, l. 45–46.

Gauta 2001 08 07
Lietuvos istorijos institutas,
Kražių g. 5, Vilnius

Arūnas Bubnys

LITHUANIAN POLICE BATTALIONS IN PSKOV REGION AND IN KURŠAS: THE 13TH AND 10(256)TH (1942–1945)

Summary

The article analyses the activities of two Lithuanian police battalions – 13th and 10(256)th – in the period of 1942–1945. Both the battalions are united by their engagement in operations on the territory of Russia and by events in Kuršas, where they met the unconditional surrender of Germany. However, the paper focuses on the battalions' actions against Soviet partisans and on their front battles. In 1942–1944 the 13th battalion operated against partisans and in punitive operations against partisan supporters in the Pskov region. In battles with partisans the battalion had suffered serious losses. According to preliminary data, in 1942–1943 no less than 40 soldiers had perished in them. The second period of activities (Kuršas territory) was rather calm; with no serious combats with the Soviet

army and no major losses. After capitulation of Germany almost all men of the battalion were taken prisoners by the Soviets.

The 10(256)th battalion from April 1943 to September 1944, had also been staying in Russia, the Novgorod and Pskov regions. The service in Russia did not incur serious losses. It should be noted that the unit was not involved in village destruction operations or eviction of civilians for forced labour in Germany. In September 1944, the battalion retreated to Kuršas and stayed there till the end of the war.

It is noteworthy that the 13th and the 10(256)th battalions were the only Lithuanian police battalions that survived the Nazi-Soviet war.